

<https://doi.org/10.36719/2706-6185/41/78-83>

Günəl Mustafayeva

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyası
mustafayevagunel90@gmail.com

Ətraf mühit hüququ: dayanıqlı inkişafın hüquqi çərçivəsi

Xülasə

“Ətraf mühit hüququ: dayanıqlı inkişafın hüquqi çərçivəsi” məqaləsində ətraf mühit hüququnun əhəmiyyətini və insan fəaliyyətinin ekosistemlərə təsirini tənzimləyən hüquqi çərçivəni müzakirə edilir. Ətraf mühit hüququ, ekosistemlərin mühafizəsi və insanın təbiətlə qarşılıqlı əlaqələrinin tənzimlənməsi məqsədini güdür. Bu sahənin inkişafı, qlobal miqyasda 1972-ci ildə Stokholm Konfransında təsdiqlənmiş prinsiplərlə başlayır. Məqalədə çirklənmə, təbii resursların idarə edilməsi, biomüxtəlifliyin qorunması və iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə kimi əsas sahələr araşdırılır. Eyni zamanda beynəlxalq konvensiyalar, o cümlədən Ramsar və UNESCO Dünya İrsi Konvensiyaları, ətraf mühitin mühafizəsi üçün əsas hüquqi bazanı formalaşdırır.

Məqalə həmçinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və Ətraf Mühitin Mühafizəsi qanununda ətraf mühit hüquqlarının tanınmasını və mühafizəsinin əhəmiyyətini vurğulayır. Dövlətin ekoloji tarazlığın qorunması, resursların səmərəli istifadəsi və vətəndaşların hüquqlarının təmin olunması məqsədilə həyata keçirdiyi tədbirlər də izah edilir.

Açar sözlər: *ətraf mühit hüququ, ekosistemlərin mühafizəsi, təbii resurslar, Stokholm Bəyannaməsi, dayanıqlı inkişaf*

Günəl Mustafayeva

The Academy of Justice of the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan
mustafayevagunel90@gmail.com

Environmental Law: The Legal Framework for Sustainable Development

Abstract

In the article “Environmental Law: The Legal Framework for Sustainable Development,” the importance of environmental law and the legal framework regulating the impact of human activities on ecosystems is discussed. Environmental law aims to protect ecosystems and regulate the interactions between humans and nature. The development of this field began with the principles established at the Stockholm Conference in 1972 on a global scale. The article examines key areas such as pollution, natural resource management, biodiversity conservation, and combating climate change. Additionally, international conventions, including the Ramsar Convention and the UNESCO World Heritage Convention, form the legal basis for environmental protection.

The article also highlights the recognition of environmental rights in the Constitution of the Republic of Azerbaijan and the importance of their protection under the Law on Environmental Protection. It explains the measures taken by the state to ensure ecological balance, efficient use of resources, and the protection of citizens' rights.

Keywords: *environmental law, ecosystem protection, natural resources, Stockholm Declaration, sustainable development*

Giriş

Ətraf mühit hüququ, insan fəaliyyətinin ekosistemlərə təsirini tənzimləyən və mühafizə etməyə yönəlmiş kompleks bir hüquq sahəsidir. Ətraf mühit hüququ yalnız ekosistemlərin qorunmasına deyil, həm də insanın onlarla qarşılıqlı əlaqələrinin tənzimlənməsinə yönəlib, inkişaf ehtiyacını ətraf mühitin qorunması zərurəti ilə tarazlayır (Birnie, Boyle, Redgwell, 2009, p. 56). Hüquqi kontekstdə ətraf mühit, hava, su, torpaq və canlı orqanizmləri əhatə edən fiziki, kimyəvi və bioloji sistemlərin

cəmini ifadə edir. Bununla yanaşı, insan fəaliyyətləri nəticəsində yaranan mədəni və süni mühit də ətraf mühit anlayışının bir hissəsidir. Bu sahənin tənzimləmələri, insanın ekosistemlə olan qarşılıqlı əlaqələrini hüquqi normativlər əsasında müəyyən edir. Ətraf mühit hüququ, resursların dayanıqlı istifadəsini, çirklənmənin azaldılmasını və biomüxtəlifliyin qorunmasını əhatə edən qanunları özündə birləşdirir. Qlobal miqyasda, 1972-ci ildə Stokholmda keçirilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Ətraf Mühiti üzrə Konfransı, beynəlxalq ətraf mühit hüququnun əsasını qoymuş və ətraf mühitin qorunması üçün mühüm prinsipləri müəyyən etmişdir. Bu məqalədə ətraf mühit hüququnun məqsədləri, əsas tənzimləmə mexanizmləri və beynəlxalq hüquq çərçivəsindəki rolu daha ətraflı araşdırılacaq, eləcə də cəmiyyətin ekosistemlərə qarşı məsuliyyətini artırmağa yönəlmiş hüquqi normalar müzakirə olunacaq.

Tədqiqat

Ətraf mühit hüququ insan fəaliyyətinin ətraf mühitə mənfi təsirlərini tənzimləyən və onu qorumağa yönələn mürəkkəb və çoxşaxəli hüquq sahəsidir. Ətraf mühit termini geniş mənaya malikdir və onun həm hüquqi, həm də elmi və sosial-iqtisadi kontekstlərdə tətbiqi müxtəlifdir. Hüquqi baxımdan ətraf mühit bizi əhatə edən fiziki, kimyəvi və bioloji sistemlərdən ibarətdir — hava, su, torpaq və canlı orqanizmlər, o cümlədən insanlar. Bundan əlavə, ətraf mühit dedikdə, insan fəaliyyətləri nəticəsində formalaşan mədəni və süni mühit də nəzərdə tutulur. Beləliklə, ətraf mühit hüququ yalnız təbii elementlərə deyil, həm də cəmiyyətin təbiətlə qarşılıqlı əlaqələrinə dair məsələləri tənzimləyir.

Ətraf mühit sözünün mənşəyi fransız dilindəki “*environner*” sözündən götürülmüşdür və “əhatə etmək” mənasını verir. Bu, insan və ya ekosistemlərin əhatəsində olan şərait və ya şərtləri ifadə edir. Bu anlayış müasir ətraf mühit hüququnun əsasını təşkil edir və insanlar ilə onların ətrafındakı mühit arasındakı münasibətləri tənzimləmək məqsədi daşıyır, resursların dayanıqlı istifadəsini və qorunmasını təmin etməyə yönəlmişdir. Ətraf mühit hüququ qeyri-müəyyənliklə doludur. Siz müəyyən bir vaxtda və məkanda bəzi insanları digərlərinin xeyrinə tənzimləyirsiniz, lakin həmin insanlara belə, qarşısını almağa çalışdığınız hadisənin mütləq baş verəcəyini əminliklə söyləyə bilmirsiniz (Richard Lazarus, 2004, p. 18).

Hüquqi kontekstlərdə ətraf mühitin tərifləri elmi yanaşmalarla üst-üstə düşür və burada ətraf mühit “fiziki, kimyəvi və bioloji faktorların kompleksi” olaraq təyin edilir və ekosistemlərin davamlılığı bu faktorlarla müəyyən edilir. Ətraf mühit hüququ bu təbii resursların istifadəsi, qorunması və bərpasını tənzimləmək üçün öhdəliklər, məhdudiyyətlər və hüquqlar çərçivəsini müəyyən edir.

Əsas ətraf mühit hüququ sahələrinə aşağıdakılar daxildir:

1. Çirklənməyə qarşı qanunlar – bu qanunlar havaya, suya və torpağa tullantıların atılmasını tənzimləyir ki, bu da insan sağlamlığına və ekosistemlərə zərər verilməməsini nəzərdə tutur.
2. Təbii resursların idarə edilməsi – torpaq, meşə, mineral və dəniz resurslarının dayanıqlı istifadəsi ilə bağlıdır.
3. Biomüxtəlifliyin qorunması – nəslə kəsilməkdə olan növlərin və ekosistemlərin mühafizəsinə yönəlmişdir.
4. İqlim dəyişikliyinə qarşı tənzimləmələr – istixana qazı emissiyalarının azaldılmasına və dəyişən ekoloji şərtlərə uyğunlaşmağa yönəlmiş tədbirlərdir.

Əsasən, ətraf mühit hüququ insan inkişafı ilə təbiət arasında tarazlığı təmin etmək məqsədilə hüquqi müdafiə vasitəsi kimi çıxış edir, ətraf mühitin tənəzzülünün qarşısını almaqla bərabər təbii resursların məsuliyyətli istifadəsini təmin edir. Bu hüquq sahəsi ekoloji ədalətin təmin edilməsində, ictimai sağlamlığın qorunmasında və gələcək nəsillər üçün ekosistemlərin qorunmasında mühüm rol oynayır. Çünki dayanıqlı inkişaf ekosistemin ümumi bütövlüyünü qorumaq məqsədilə hava, su və digər təbii elementlərin keyfiyyətinə mənfi təsirlərin minimuma endirilməsini tələb edir (Helle Tegner Anker & Birgitte Egelund Olsén, 2018, p. 10).

1972-ci ildə keçirilən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Ətraf Mühiti üzrə Konfransı “Stokholm Bəyannaməsini” qəbul etdi. Bu bəyannamə insan ətraf mühitinin qorunması və inkişafı üçün fundamental prinsipləri müəyyənləşdirdi. Həmçinin bu bəyannamə beynəlxalq ətraf mühit

idarəçiliyinin təməlini qoyaraq, mövcud və gələcək nəsillər üçün təbii resursların qorunması məqsədilə qlobal fəaliyyətin əlaqələndirilməsinə ehtiyac olduğunu vurğuladı (Philippe Sands & Paolo Galizzi, 2004, p. 3). Bu deklarasiya Stokholmda keçirilən konfransda qəbul edilmiş və qlobal miqyasda ətraf mühitin qorunması üçün əsas prinsipləri müəyyənləşdirir. Deklarasiya ətraf mühitin dəqiq tərifini verməsə də, ətraf mühitin qorunmasının insanların rifahı və dünya üzrə iqtisadi inkişaf üçün vacib olduğunu vurğulayır. Deklarasiyada təbii resursların – hava, su, torpaq, flora və fauna kimi, həmçinin nümayəndə ekosistemlərin – mövcud və gələcək nəsillər üçün qorunmasının vacibliyi qeyd olunur. Bu da ətraf mühit hüququnda əsas prinsiplərdən biri olan nəsillərarası bərabərlik anlayışını formalaşdırır və gələcək nəsillərin təbii resurslara çıxışının təmin olunmasını nəzərdə tutur.

Hüquqi baxımdan ətraf mühit hüququ insan fəaliyyətinin ətraf mühitə təsirini tənzimləyən hüquqi qaydalar, normalar və prosedurlar toplusu kimi geniş şəkildə təyin edilə bilər. Lakin demək olar ki, bütün insan fəaliyyəti və təbii hadisələr ətraf mühitə birbaşa və ya dolaylı təsir göstərir. Buna görə də, ətraf mühitin qorunması yalnız bir hüquq sahəsi ilə məhdudlaşmır, müxtəlif hüquqi sahələrdə və siyasətlərdə yer alır.

Nəticə etibarilə, ətraf mühit hüququ tək bir hüquq sahəsi deyil, təbii resursların dayanıqlı idarə edilməsini və gələcək nəsillər üçün qorunmasını təmin etmək məqsədilə müxtəlif hüquqi standartları birləşdirən və daim inkişaf edən bir sahədir (UNESCO World Heritage Convention).

Ətraf mühitin qorunmasının əsasları əslində çox qədimdir, baxmayaraq ki, ətraf mühit hüququ nisbətən yeni bir hüquq sahəsi hesab olunur. Ətraf mühitin qorunmasının köklərini araşdırarkən müxtəlif sahələrə və elmlərə, o cümlədən din, fəlsəfə, etika, elm, iqtisadiyyat və milli və beynəlxalq hüquqa nəzər salmaq lazımdır. Ətraf mühit hüququ bu sahələrin hamısından götürülən prinsiplərə əsaslanır, çünki o, fənlərarası xarakter daşıyır. Tarixən din ətraf mühitin qorunmasında mühüm rol oynamışdır. Demək olar əksər dini fikirlərdə təbii resursların yaradan tərəfindən insana bəxş edildiyini və insanların bu resursları qorumaq və saxlamaq öhdəliyinin olduğunu öyrədir. Eyni zamanda, yerli xalqların mədəniyyətləri də ətraf mühitin qorunmasında güclü təsirə malikdir xalqlar üçün torpaq müqəddəsdir və onların sosial və mədəni kimliklərinin əsas hissəsidir.

Həmçinin ətraf mühitin qorunması ilə bağlı bərabərlik və ədalət kimi etik və fəlsəfi konsepsiyalar da mühüm rol oynayır. Bu konsepsiyalar bir çox ətraf mühit qanunvericilik aktlarına daxil edilib və beynəlxalq və milli səviyyələrdə hüquqi çərçivələrin inkişafında əsas rol oynayır. Elm, xüsusilə biologiya, kimya və fizika, ətraf mühit hüququnun inkişafında mühüm rol oynayıb. Elmi araşdırmalar və kəşflər insan fəaliyyətinin təbii sistemlərə təsirini proqnozlaşdırmağa və idarə etməyə kömək edir. Lakin ətraf mühit hüququ eyni zamanda çevik olmalıdır, çünki elm həmişə qəti nəticələr vermir və ətraf mühit daim dəyişir. Buna görə də, hüquqi çərçivələr bu qeyri-müəyyənlilikləri və potensial geri dönməz zərərləri nəzərə alaraq tənzimlənməlidir.

Nəhayət, iqtisadi amillər ətraf mühitin qorunmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi inkişaf, xüsusən ilkin mərhələlərində, əksər hallarda ətraf mühitin pisləşməsi ilə nəticələnir. Ətraf mühitin qorunması tədbirləri baha başa gəldiyindən malların və xidmətlərin qiymətini artırır. Bu isə qlobal ticarətə təsir edir və xüsusilə iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında rəqabət üstünlüyünün bölüşdürülməsinə təsir göstərir.

Bu səbəbdən, ətraf mühitin qorunması və iqtisadi inkişaf arasında balans tapmaq əsas məqsədlərdən biridir və bu, ətraf mühit hüququ vasitəsilə tənzimlənir. Qaydalar, beynəlxalq müqavilələr və siyasət təşəbbüsləri kimi hüquqi mexanizmlər bu kompleks məsələləri həll etməyə çalışır. Nəticə olaraq, ətraf mühitin qorunması yalnız bir sahə ilə məhdudlaşmır, o, çoxşaxəli bir məsələdir və bu sahədə hüquqi normaların inkişaf etdirilməsi üçün hərtərəfli yanaşma tələb olunur. Hüquq, elm, din, iqtisadiyyat və etika bir-birinə təsir edərək, həm mövcud, həm də gələcək nəsillər üçün ətraf mühitin qorunmasını təmin edir.

Bəs qanun nə üçün ətraf mühitin qorunması üçün lazımdır? Ətraf mühitin pisləşməsinin əsasən insan fəaliyyəti nəticəsində baş verməsi nəzərə alınaraq, bu cür mənfi təsirlərin qarşısını almaq üçün məsuliyyət daşıyan dövlət orqanları məcburi hüquqi normalar yaratmaq üçün hüquqi qaydalar hazırlayır. Ətraf mühit hüququ adlanan bu qanunlar, ətraf mühitə ziyan vuran hərəkətlərin qarşısını almaq üçün icbari xarakter daşıyan normaları və tətbiq mexanizmlərini ehtiva edir. Bu hüquqi

qaydalar təkcə normalar və qaydalar müəyyən etmir, həm də idarəetmə vasitələri, təşviqlər və cəzalar kimi müdaxilə üsulları da təqdim edir.

Ətraf mühit hüququnda məcburi qaydalar əsas element olsa da, məcburi olmayan prinsiplər, məsələn, bəyanatlar və ya planlar da ətraf mühitin qorunmasını artırmaq üçün əlverişli ola bilər. Beləliklə, ətraf mühit hüququ, çirkənmənin və dünya üzrə təbii resursların tükənməsinin qarşısını almaq üçün vacib vasitə kimi çıxış edir. Beynəlxalq hüquq da vacibdir, çünki ətraf mühitlə bağlı bir çox problemlər sərhədləri aşan xarakter daşıyır.

Ətraf mühit hüququnun əsas funksiyası tükənməyən resursların gələcək nəsillər üçün qorunmasını təmin etməkdir. Bununla yanaşı, yenilənə bilən resurslar davamlı şəkildə idarə olunmalı və onların tükənməsinin qarşısı alınmalıdır. Məsələn, meşələrin qırılması kimi hallar həm iqlim dəyişikliyinə, həm də səhrələşməyə səbəb ola bilər. Müxtəlif heyvan növlərinin sağ qalması üçün vacib olan yaşayış yerləri qorunmalıdır ki, qida zənciri pozulmasın. Eyni zamanda təbii sərvətlərin əsas xüsusiyyətləri gələcək nəsillər üçün qorunmalıdır. Nəticə olaraq, ətraf mühit hüququ insan fəaliyyətini tənzimləyərək təbii resursların və ekosistemlərin qorunmasını təmin edən bir hüquq sahəsidir. O, həm məcburi hüquqi qaydaları, həm də məcburi olmayan prinsipləri əhatə edir və milli və beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərərək, indiki və gələcək nəsillər üçün ətraf mühitin qorunmasını təmin etməyə yönəlmişdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq ekoloji hüquq 20-ci əsrin ikinci yarısında inkişaf etməyə başladı, lakin bəzi erkən tədbirlər də var idi. 1902-ci il Paris Konvensiyası kənd təsərrüfatı üçün vacib olan quşları qorumağa yönəlmiş ən erkən beynəlxalq razılaşmalardan biri idi. Daha sonra, 1933-cü il London Konvensiyası bu çərçivəni inkişaf etdirərək, Afrikada fauna və floranın qorunması üçün milli parklar yaratdı. Bu erkən tədbirlər, eləcə də 1954 və 1958-ci illərdə dəniz resursları və neft çirkənməsi ilə bağlı konvensiyalar müasir beynəlxalq ekoloji idarəetmə üçün təməl qoydu (Pierre-Marie Dupuy & Jorge E. Viñuales, 2018, p. 54). 1958-ci il Cenevrə Konfransı dəniz resurslarının qorunmasına dair dörd əsas müqavilə ilə nəticələndi. 1959-cu il Antarktika Müqaviləsi nüvə fəaliyyətini qadağan etdi və təbiəti qorudu. Ekoloji dövr 1960-cı illərin sonunda başladı, dünya resurslarının məhdud olduğu anlaşıldıqda və ictimaiyyətin ətraf mühitin qorunması üçün tələbi artdı. 1972-ci ildə BMT-nin Stokholmda keçirdiyi ilk böyük ekoloji konfrans nəticəsində Stokholm Bəyannaməsi qəbul edildi, bu bəyannamə beynəlxalq ekoloji hüququ formalalaşdıran 26 prinsip müəyyən etdi. Konfrans həmçinin BMT-nin Ətraf Mühit Proqramının (UNEP) yaradılmasına səbəb oldu, bu qurum global ekoloji idarəçiliyə nəzarət edir.

Stockholm Konfransından sonra bir sıra əhəmiyyətli ətraf mühit konvensiyaları qəbul edildi. 1971-ci il Ramsar Konvensiyası bataqlıqların qorunmasını hədəfləyir, 1972-ci il UNESCO Dünya İrsi Konvensiyası, həm mədəni, həm də təbii irsi qorumağa yönəlmiş bənzərsiz beynəlxalq bir razılaşmadır. Eyni zamanda, UNCLOS dəniz mühitinin idarə olunması üçün geniş bir çərçivə təqdim edir, dəniz resurslarının və biomüxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə vurğulayır.

Azərbaycan Respublikasının Əsas Qanunu olan Konstitusiyasında ətraf mühitlə bağlı baza normalar müəyyən olunmuşdur. Belə ki, Konstitusyanın 39-cu maddəsində Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ təsbit edilmişdir ("Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası"). Maddə 39, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu tanıyır, bu da hər bir insanın həyat keyfiyyəti və rifahı üçün vacibdir. Bu hüquq, beynəlxalq hüquq normaları ilə, o cümlədən 1992-ci ildə qəbul edilmiş Rio Bəyannaməsi ilə təsdiq edilmişdir ki, bu da insan hüquqları ilə ətraf mühitin qorunması arasındakı qarşılıqlı əlaqəni vurğulayır. Hər kəsin ətraf mühitin real vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquq pozuntuları nəticəsində sağlamlığa və əmlaka dəymiş zərərlərə görə kompensasiya almaq hüququ vardır. Bu müddəa, insanları ətraf mühitin vəziyyəti barədə məlumatlandırmağı təşviq edərək, onlara daha məlumatlı qərarlar vermək imkanı yaradır.

Maddənin üçüncü bəndi, heç kəsin qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq ətraf mühitə və təbii resurslara təhlükə yarada və ya zərər vura bilməyəcəyini vurğulayır. Bu, insanların və müəssisələrin ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı qanunlara riayət etmələrinin hüquqi öhdəliyini təsdiqləyir. Bu prinsip dayanıqlı inkişaf anlayışına uyğun gəlir, yəni iqtisadi artım ilə ətraf mühitin mühafizəsi arasında bir tarazlıq yaratmağa çalışır. Beləliklə, Maddə 39 ətraf mühitlə bağlı hüquqları və dövlətin öhdəliklərini əhatə edir, eyni zamanda insanların rifahı üçün sağlam mühitin

qorunmasının əhəmiyyətini vurğulayır. Bu hüquqi çərçivə, gələcək nəsillərin sağlam ətraf mühitdə yaşamağına təminat verir.

Ətraf Mühitin Mühafizəsinə dair Azərbaycan Respublikasının qanunu ətraf mühitin mühafizəsinin hüquqi, iqtisadi və sosial əsaslarını müəyyən edir, bu qanunun məqsədi isə ekoloji tarazlığın qorunması, təbii ekosistemlərə təsir edən zərərli fəaliyyətlərin qarşısının alınması, bioloji müxtəlifliyin qorunması və resursların səmərəli istifadəsinin təşkil edilməsidir ("Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında"). Beləliklə, bu yanaşma cəmiyyətin təbiət ilə qarşılıqlı əlaqəsinin tənzimlənməsini təmin etməklə, ətraf mühitin keyfiyyətinin artırılmasına yönəlmişdir. Qanun, dövlətin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində hüquqlarını geniş şəkildə müəyyən edir; bu, dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi və onun həyata keçirilməsi üçün strateji tədbirlərin hazırlanmasını əhatə edir, bu da dövlətin ekoloji problemlərə qarşı mübarizəsinin planlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Dövlət, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində təsərrüfat və digər fəaliyyətlərin ekoloji tarazlığa olan keyfiyyət normativlərini işləyib hazırlamaq və təsdiq etmə qaydalarını müəyyən etmək hüququna malikdir, beləliklə, ekosistemlərin sağlamlığını qorumaq üçün müvafiq standartların tətbiqini təmin edir. Eyni zamanda dövlət ətraf mühitin mühafizəsinin dövlət fondları haqqında əsasnamələri təsdiq edir; bu fondlar isə ətraf mühitin qorunmasına yönəlmiş resursların toplanmasını və istifadəsini təmin edir.

Dövlət, təbii resursların istifadəyə verilməsi ilə bağlı qərarlar qəbul edərək, onların limitlərini və kvotalarını müəyyən edir; bu isə resursların davamlı istifadəsini və ekosistemlərin qorunmasını təmin etmək məqsədini güdür. Həmçinin təbiətdən istifadə edən hüquqi və fiziki şəxslərə lazımı icazələrin verilməsi üçün təbiətdən istifadə formalarının siyahısını və bu icazələrin verilməsi qaydalarını təsdiq edir. Dövlətin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki vəzifələri isə ekoloji tarazlığın qorunması üçün proqramların hazırlanması, dövlət ekoloji ekspertizasının təşkili və ətraf mühitin mühafizəsinə dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsini əhatə edir; bu, dövlətin ekoloji təhlükəsizliyini təmin etməsi üçün vacibdir.

Bununla yanaşı, dövlət, nadir və yox olmaq təhlükəsi ilə üzləşən heyvan və bitki növlərinin kəmərlərini apararaq "Qırmızı kitab"ı nəşr edir; bu kitab, mühafizə olunması zəruri olan növləri müəyyən edir və onların qorunması üçün tədbirlər görür. Vətəndaşların ətraf mühitin mühafizəsindəki hüquqları da qanunla təmin edilir; hər bir vətəndaş, həyatı və sağlamlığı üçün əlverişli ətraf mühitin olması və onun vəziyyəti ilə bağlı dəqiq məlumat almaq hüququna malikdir. Eyni zamanda ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunvericiliyin pozulması nəticəsində sağlamlığa və əmlaka vurulan zərərin əvəzini almaq hüququ tanınır; bu hüquqlar, insanların ətraf mühitin mühafizəsində aktiv iştirakını təmin edir. Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin və təbii ehtiyatların dövlət monitorinqi sistemi yaradılır; bu sistem, ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadənin idarə olunmasını təmin edir.

Nəticə etibarilə, Azərbaycan Respublikasının ətraf mühitin mühafizəsi qanunu, ekoloji tarazlığın qorunması, resursların səmərəli istifadəsi və vətəndaşların hüquqlarının təmin olunması məqsədini güdür; bu qanun, həm dövlətin, həm də cəmiyyətin birgə əməkdaşlığı ilə təbiətin qorunmasına yönəlmiş kompleks bir yanaşmanı əks etdirir.

Nəticə

Ətraf mühit hüququ, insan fəaliyyətinin ekosistemlərə olan təsirlərini tənzimləyən və mühafizə edən hüquq sahəsi olaraq, müasir cəmiyyətin qarşılaşdığı ekoloji problemlərin həlli üçün kritik əhəmiyyət kəsb edir. Bu hüquq sahəsi, yalnız ətraf mühitin qorunmasını deyil, həm də nəsillərarası bərabərlik, ekoloji ədalət və insan sağlamlığının müdafiəsini təmin etməyə yönəlmişdir.

Dövlətin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsindəki öhdəlikləri, qanunvericilik çərçivəsində müəyyən edilmiş standartlarla dəstəklənir və ekosistemlərin sağlamlığının qorunmasına xidmət edir. Eyni zamanda beynəlxalq hüquq çərçivəsində qəbul olunan konvensiyalar və protokollar, qlobal miqyasda ətraf mühitin qorunmasını təmin etmək üçün əsas prinsipləri müəyyən edir.

Nəticə etibarilə, ətraf mühit hüququ, yalnız qanunvericilikdən ibarət olmayıb, həm də cəmiyyətin ekoloji məsələlərə qarşı məsuliyyətini artırmaq üçün bir vasitə kimi çıxış edir. Bu sahənin inkişafı, insanın təbiətlə olan münasibətini daha da dərinləşdirmək və gələcək nəsillər üçün

sağlam bir mühitin qorunmasını təmin etmək məqsədini güdür. Ətraf mühitin mühafizəsi, bütün bəşəriyyətin rifahı üçün vacibdir və bu yolda atılacaq addımlar, yalnız hüquqi çərçivələrlə deyil, eyni zamanda cəmiyyətin hər bir üzvünün fəal iştirakı ilə mümkün olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası*. <https://e-qanun.az/framework/897>
2. *Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında*. <https://e-qanun.az/framework/3852>
3. Birnie, P., Boyle, A., & Redgwell, C. (2009). *International Law and the Environment*. 3rd ed. Oxford University Press.
4. Helle Tegner Anker & Birgitte Egelund Olsenl. (2018). *Sustainable Management of Natural Resources*. Intersentia.
5. Philippe Sands & Paolo Galizzi. (2004). *Documents in International Environmental Law*. Cambridge University Press.
6. Pierre-Marie Dupuy & Jorge E. Viñuales. (2018). *International Environmental Law*. Cambridge University Press.
7. Richard Lazarus. (2004). *The Making of Environmental Law*. Harvard University Press.
8. *UNESCO World Heritage Convention*. <https://jncc.gov.uk/our-work/unesco-world-heritage-convention/>

Daxil oldu: 19.09.2024

Baxışa göndərildi: 07.10.2024

Təsdiq edildi: 16.11.2024

Çap olundu: 30.11.2024